

INLEIDING

IN het jaar 1930 verscheen de *Dialect-atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen* door ondergeteekende en Dr. H. Vangassen, als tweede nummer van de *Reeks Nederlandsche Dialect-atlassen*. Nummer drie is deze *Dialect-atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*, die in oppervlakte bijna het dubbel van, en volgens het aantal bewerkte plaatsen twee vijfden méér dan Zuid-Oost-Vlaanderen omvat.

De publicatie van dit werk, in versneld tempo, met gedrukte in plaats van gepolycopieerde teksten, en op kaarten die, in bijna gelijk formaat, een veel groter ruimte weergeven dan vroeger, is mijn eenig antwoord op de eenigszins pessimistische uitlatingen van mijn Hollandschen vakgenoot Prof. Dr. G. G. Kloeke, die bij zijn overigens gunstige kritiek (*De N. T.* XXI, 4 en *Jahrb. d. Ver. f. niederd. Sprachf.* LVI/LVII) het aantal jaren, het aantal atlassen en den kostprijs heeft becijferd die met deze reeks zouden gemoeid zijn. Met zijn suggesties werd in ruime mate rekening gehouden.

Prof. van Ginneken laschte bij zijn zeer waardeerende kritiek (*Onze Taaltuin* I, 2) bedenkingen in tegen de afwezigheid van resultaten (1), en opperde de meening dat pas „de naneef” de vruchten van mijn atlasonderneming zal mogen plukken. In alle bescheidenheid moet ik hierop antwoorden dat, zelfs indien dit letterlijk waar was, de gedachte om uitsluitend voor de toekomst onzer taalwetenschap te werken, mijn ijver geen enkel oogenblik zou bekoelen. Het najagen van persoonlijk en onmiddellijk succes, hoe menschelijk ook, behoort niet tot mijn wetenschappelijk programma. Toch vlei ik mij met de stille hoop dat het mij mogelijk zal zijn, zonder den wagen vóór de paarden te spannen, zelf binnen afzienbaren tijd de eerste synthetische resultaten te bereiken — en te zien verwerken! (2) — van deze dialectverzameling over een gebied dat nu belangrijke afmetingen gaat krijgen: Van Mechelen af tot dicht bij Brugge, en van de Henegouwsche taalgrens tot aan den rand van Zuid-Beveland ligt nu immers, in de drie verschenen atlassen, de huidige dialectgeografische toestand ten toon gespreid met — zooniet absolute — dan toch menschelijker wijze maximale volledigheid en preciesheid. Met het werk van Dr. Vangassen, dat zich verder over Vlaamsch-Brabant tot aan het westen van Limburg en tot in het zuiden van de provincie Antwerpen uitstrekt, en voor 1936 mag worden verwacht, zal ongeveer de helft van het Zuidnederlandsch taalgebied op 150 kaarten gebracht zijn, en het aantal van deze kaarten kan door den gebruiker naar goeddunken worden verhoogd. De andere helft van Zuid-Nederland zal volgen, en onder-

(1) Cf. ook FRINGS, *Teuthonista*, V, 2/3, p. 285 en DE KEYSER, *De Vl. Gids*, Nov. 26 met mijn antwoord *Album Vercoullie*, I, p. 53 vv.

(2) Cf. G. G. KLOEKE in *Festschrift Borchling*, p. 342 en kaart; Dr. J. L. PAUWELS, *Vlindernamen* (wordt voorbereid); E. BLANCQUAERT, W. PÉE en hun studenten, *De Nederlandsche Dialectnamen van de Spin, den Ragebol en het Spinneweb*, *Hand. Kon. Comm. v. Topon. en Dial.*, VII, 1933.

tusschen werd ook reeks met de bewerking van de Zeeuwsche eilanden aangevangen. Vergen deze dure publicaties (Van Ginneken, l. c.) eenige opoffering vanwege de bibliotheken en particulieren die ze moeten aankopen, daarop kan vanwege den uitgever en den leider van de reeks met een gerust geweten worden geantwoord, dat de opoffering van hunnentwege toch nog heel wat aanzienlijker is. Het verheugt hen trouwens te mogen constateeren dat de vakkundige kritiek deze reeks atlassen algemeen gunstig onthaalt (1).

Voor het totnogtoe behandelde gebied werd, wat de keuze van de bestudeerde plaatsen betreft, het criterium van die met meer dan 2.000 inwoners principieel gehandhaafd. Wil men echter onze kaarten vergelijken met een volledige kaart die al de gemeenten vermeldt, dan kan men constateeren dat bijna al de plaatsen werden bewerkt. In Zeeuwsch-Vlaanderen 30 van de 38 plaatsen die op Kloeke-Grootaers' grondkaart (2) werden aangegeven. Van Zuid-Beveland kwamen hier in aanmerking Ellewoudsdijk, Oudelande, Baarland en Rilland-Bat; Oudelande werd bewerkt met Ellewoudsdijsche en Baarlandsche zegslieden erbij, van wie de zeldzame varianten in den Oudelandschen tekst werden ingelascht; voor het complex Rilland-Bat (samen één gemeente) kreeg ik, na schriftelijke afspraak, door een misverstand alleen Rillandsche zegslieden te hooren maar zij konden mij wél een paar inlichtingen verschaffen over het dialect van Bat. Uit Noord-Brabant viel slechts ééne plaats, Ossendrecht, binnen mijn gebied, en werd bewerkt; van de provincie Antwerpen vier plaatsen, die alle vier werden opgenomen; van de provincie West-Vlaanderen acht, waarvan er zeven werden opgenomen; van Noord-Oost-Vlaanderen vielen er op de 109 aangegeven plaatsen slechts vijftien weg, maar werden er daarentegen vier andere bijgenomen, zoodat er acht en negentig werden bewerkt. De verhouding van het aantal bewerkte tot het aantal niet bewerkte plaatsen is dus veel sterker dan in Zuid-Oost-Vlaanderen; de afstand tusschen de bewerkte plaatsen is echter nagenoeg dezelfde omdat de gemeenten van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen dunner gezaaid liggen dan de Zuid-Oostvlaamsche. Wat Prof. Kloeke in zijn recensie aanvoert tegen mijn voorkeur aan de groote gemeenten kan gedeeltelijk juist zijn voor de Noordnederlandsche streken die hij onderzocht heeft. Blijkt het voor een onderzoek in het meer noordelijke gedeelte van ons taalgebied noodzakelijk meer de kleinere plaatsen te bewerken omdat daar — of daar alleen — het dialect zuiver bewaard bleef, dan zal dit wel zoo moeten gebeuren. Ook hier komen er trouwens op de 142 bewerkte plaatsen, reeds 33 voor met minder dan 2.000 inwoners. Maar deze overwegingen zullen er mij voorloopig niet van afbrengen om het dialect — of eventueel den overgangsvorm naar het beschaafd — van de grootere plaatsen mede op te teekenen. Mij interesseeren niet uitsluitend de meest archaische taalverschijnselen noch de taalvormen die voor retrospectieve taalbeschouwing van belang kunnen zijn, maar evenzeer de taalvormen die

(1) Naast de reeds geciteerde recensies of aankondigingen kunnen nog worden vermeld die van VERCOULLIE, *Paginae Bibliogr.*, I, 4; C. DE VOOYS, *N. T.*, XX, 5; G. DUFLU, *Rev. de l'Univ. de Bruxelles*, 1927; J. LEENEN, *Jong Dietschland*, V, 30; L. GROOTAERS, *Handel. Comm. v. Topon. en Dial.*, I; C. B. VAN HAERINGEN, *N. T.*, XXV, p. 303 vv.

(2) *Handleiding bij het N. en Z. Ndl. Dialectonderzoek*, Nijhoff, 1926.

reeds op weg zijn naar een meer algemeenen vorm, of dezen reeds nabij komen. Ook dat is voor de moderne taalstudie van belang, en wordt misschien wel al te vaak verwaarloosd. Bovendien moet ook voor latere historische taalstudie zoo volledig en trouw mogelijk het taalbeeld van heden worden vastgelegd. Wat nu minder archaïsch lijkt, kan het over een paar eeuwen toch ook al geworden zijn. Tenslotte mag Prof. Kloeke niet uit het oog verliezen dat in de Vlaamsche gemeenten die totnogtoe werden bewerkt, het dialect nog vrijwel overal, zoowel in de grootste steden als in de kleinste gehuchten, even welig tiert. Bij het verzuimen van grootere centra tengunste van kleinere zou men evenveel — of nog meer — gevaar loop en om waardevolle relict en door het net te laten glippen als nu bij het terzijde laten van enkele kleinere plaatsen het geval is.

Dat in dezen derden atlas zoo weinig gemeenten onbehandeld bleven, ligt vooreerst aan het feit dat er zooveel zijn die meer dan 2.000 inwoners tellen, maar vervolgens ook aan de talrijke overgangszones die door ons gebied kruisen : de West-Oostvlaamsche grenszone, de zone die van Gent naar het Noorden toe dwars door het midden van Noord-Oost-Vlaanderen trekt, de tegenstelling tusschen linker en rechteroever van de beneden-Schelde, en dan de talrijke tegenstellingen tusschen de verschillende onderdeelen van Zeeuwsch-Vlaanderen. Er zal getracht worden den rechtmatigen wensch van Prof. van Ginneken tegemoet te komen met eventueele publicaties die over deze kwestie door mijzelf of door mijn leerlingen mochten in het licht gezonden worden, ter beschikking te stellen van de gebruikers der atlassen.

De vragenlijst kon voor onderhavig gebied nog ongewijzigd dienst doen, al ondervond ik reeds op enkele plaatsen van Zeeuwsch-Vlaanderen de gegrondheid van Dr. Van Haeringen's opmerkingen omtrent deze lijst : Specifiek Roomsche begrippen en benamingen konden in dit menggebied van kerkelijke gezindten nog wel worden vertaald door Protestantsche zegslieden, maar waren toch voor hen geen gewoon dialect. Dikwijls vervingen zij spontaan de Roomsche benamingen door corresponderende Protestant-sche (bvb. voor de kerkdiensten) ; daarmee liet ik de zegslieden rustig begaan, en ik teekende alles op zooals zij het uitspraken. In algemeenen zin verkoos ik trouwens een kleine afwijking in de omzetting ongestoord te laten door-gaan, liever dan de zegslieden, door voortdurende terechtwijzingen, den indruk te doen krijgen dat ik een letterlijke omzetting eischte. Het verband tusschen mijn vragenlijst en de dialectische omzettingen wordt dus in 't algemeen eerder los gehouden dan strak, om onnatuurlijkheden te vermijden. Geringe afwijkingen worden door den gebruiker van de teksten wel vanzelf opgemerkt ; waar het noodig blijkt licht ik ze zelf even toe. Bij n^r 102 ver-warden sommige zegslieden het geïsoleerde *secur* met het voorafgaande zinnetje, en vertaalden : *hij is nogal secur* of iets dergelijks ; waar het al te lastig bleek om dit te verhelpen werd dan het geïsoleerde *secur* maar achter-wege gelaten. Een ander lastig gedeelte van de ondervragingen zijn de werk-woord-paradigmen, omdat het geïsoleerde vormen zijn ; speciaal de prono-mina 1^e en 2^e p. enk. vertoonen m. i. in de werkelijkheid onderling meer verschillende vormen dan uit sommige opnemingen wel zou blijken. Het is

ook vanzelf sprekend dat de stadsbewoners sommige „rurale” woorden niet of minder goed kennen. Maar dit alles neemt niet weg dat beantwoording van een zelfde vragenlijst, met het mogelijke maximum van gemeenschappelijke inhoud voor geheel ons taalgebied een na te streven ideaal is. En het mag, in dit verband, wel gelukkig heeten dat in de vragenlijsten van de Noordnederlandsche Dialectencommissie reeds menig woord voorkomt dat ook bij het Zuidnederlandsch dialect-onderzoek werd rondgevraagd. Toch wil ik hier met nadruk de vraag stellen: zou het niet mogelijk zijn in de Noordnederlandsche vragenlijsten nog méér gemeenschappelijk materiaal te verwerken?

De inhoud van een mondeling onderzoek ter plaatse is noodzakelijkerwijze beperkt. Ik zou er niet kunnen aan denken om mijn vragenlijst nog aanzienlijk uit te breiden. Wel heb ik eventueele leemten op de volgende wijze eenigszins goed gemaakt: Waar een bepaald woord uit de omzetting van de zegslieden wegviel, maar in een ander verband wél kon gebruikt worden, liet ik het in dit ander verband opzeggen; bv. zin 72: *ik heb pijn aan mijn hart*, wordt dikwijls vertaald met: *mijn hart doet zeer*; *tandpijn* echter kennen dezelfde zegslieden meestal wél; dan wordt de uitspraak van *tandpijn* er tusschen || bijgevoegd. *Vale vaarzen* (n^r 55) is ook op vele plaatsen minder gebruikelijk; *vale duiven* wél; dan wordt zin 55 gewijzigd tot *zulke vaarzen...* of „bleekroste” *vaarzen* en wordt *vale duiven* er tusschen || bijgevoegd. *Verspreiden, uitspreiden, verbreiden, uitbreiden, bereiden* (n^r 51) worden bijna nergens gebruikt; dikwijls echter wél (*open*)*breiden* voor mest, of *breiden* (*smeren*) voor een boterham; ook deze uitdrukkingen worden dan ter vervanging van de andere opgenomen; voor de verdere atlassen zal ik, bij elken zin waar een phonetisch interessant woord dreigt weg te vallen, naar geschikte „plaatsvervangers” uitzien. Dat echter niet alle interessante kwesties door den atlas zullen beantwoord worden, ben ik mij van meet af aan bewust geweest, en is uit den aard der zaak onvermijdelijk.

Wat de keuze van de zegslieden betreft kan één enkele opmerking volstaan: zij is principieel dezelfde gebleven als voor Klein-Brabant en Zuid-Oost-Vlaanderen. Practisch echter bleek het, vooral in Zeeuwsch-Vlaanderen, noodzakelijk te werken met schoolgaande kinderen. Zij waren in 't algemeen nog vrij dialectvast, al was een sterkere school-invloed wel hier en daar merkbaar. Deze afwijkingen werden zooveel mogelijk verholpen door het optreden van minstens één volwassene naast de jongere zegslieden, die dan de teksten nog eens hielp controleren, voornamelijk met het oog op verschillen tusschen jongeren en ouderen. De aanwezigheid van jongere zegslieden verklaart ook, op sommige plaatsen, de vervanging van *de soldaten* door *ze* in tekst n^r 52; de meervoudsvorm *soldaten* werd dan echter meestal ingelascht bij tekst n^r 76.

De phonetische weergave van de teksten is naar mijn gevoelen nauwkeuriger dan die van beide eerste atlassen, o. m. in drie opzichten: 1° voor het weergeven van den duur werd het onderscheid tusschen kort, halflang en lang juist waargenomen, en wel zóó dat van het dubbel lengteteeken minder kwistig gebruik werd gemaakt; 2° voor de nasaliteit, die in het hier bewerkte gebied zulk een gewichtige rol speelt; wel werd geen onderscheid

gemaakt tusschen nasale, genasaleerde en genasaliseerde klanken zooals bij Zwaardemaker-Eykman (Leerboek der Phonetiek), maar de verschillende graden van nasaliteit, zooals die *voor het oor* merkbaar is, werden gerangschikt onder half en geheel nasale vocalen — en ook consonanten ; 3° met een ^ boven de vocalen wordt tweetoppigheid uitgedrukt, dwz. een vocalisme met een eersten, sterkeren intensiteitstop, gevolgd door een daling der intensiteit, en een tweede, lichtere stijging. Aan het weergeven van den gang der toonhoogte kon ik mij, wegens onzekerheid van mijn gehoorsindruk in dezen, niet wagen.

De scheiding of het aaneenschrijven van de woorden bleef een lastig vraagstuk. Zoo wil bv. de spraakkunst in *daar is een sport uit die ladder* (n^r 83) het lidwoord *een* geïsoleerd doen schrijven of, indien het gereduceerd wordt tot *n*, eerder bij zijn naamwoord dan bij het voorafgaande werkwoord ; toch is het fonetisch meer verbonden met het voorafgaande *is*, en heb ik het er hier en daar ook mee aaneengeschreven. Dat in deze en dergelijke gevallen over een groot aantal teksten de volstreckte consequentie niet te bereiken valt, zal men licht begrijpen.

Een laatste punt waaromtrent de lezer dient gewaarschuwd te worden is dat, bij een eerste kennismaking, het verschijnsel van de g-h- wisseling niet even scherp werd waargenomen als bij de verdere bewerking. In den beginne gaf ik bv. deze g- weer met *g*, later met *g*· of eventueel met *g*·.

De kaart met haar verdeelingen en nummering is een fragment op 1/160.000^e van de grondkaart uit Kloeke-Grootaers' *Handleiding* en is nauwkeurig aangepast bij die van Zuid-Oost-Vlaanderen. Eventuele afwijkingen en aanvullingen komen overeen met de nieuwe bewerking van deze grondkaart, uitgevoerd in opdracht van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie te Brussel, en van de Dialectencommissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam (1). De Noordnederlandsche plaatsnamen werden gespeld zooals bij Kloeke-Grootaers, de Zuidnederlandsche zooals in de lijst van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, gepubliceerd door H. J. Van de Wijer (2). Tusschen () wordt eventueel ook vermeld de hoofdplaats van het arrondissement.

Talrijk zijn de personen of instellingen die mij voor dit werk hunne hulp hebben verleend, en aan wie ik hier dan ook graag mijn dank betuig : het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek kwam mij tegemoet voor mijn reiskosten ; de Beheerraad van het patrimonium van de Universiteit te Gent en de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie betaalden de matrijzen van de fonetische teekens, en de Universitaire Stichting verleende een toelage voor het drukken van de kaarten. Enkele honderden personen offerden vriendelijk hun tijd en moeite om als zegslieden te fungeeren ; overal werden onderwijzers of andere intellectueelen bereid

(1) Cf. *Handelingen v. d. Kon. Comm. v. Topon. en Dial.*, deel VIII, 1934, Lijst van plaatsnamen en verkleinde kaart in de bijdrage van Dr. W. PÉE en P. J. MEERTENS. De kaart voor dezen atlas was echter reeds geteekend toen onze publicatie werd voorbereid ; daaruit volgt dat er, wat betreft de ligging van een paar plaatsen, nog lichte verschillen bestaan, en dat ook het door Dr. W. Pée en P. J. Meertens gewijzigde nr 117a voor Rilland-Bat, in dezen atlas nog met n^r 101a wordt aangeduid.

(2) *De Vlaamsche Gemeentenamen in moderne Spelling*, Leuven, 1929.

gevonden om zegslieden aan te werven en meestal ook om voor den duur van het onderzoek hun gastvrijheid te verleen; voor aanbeveling of persoonlijk optreden bij de zegslieden van een aantal dorpen, vaak ook voor hun gulle gastvrijheid, moet ik een bijzonder woord van dank richten tot Mevr. en Mr. Notaris Mys (thans overleden), te Oostburg, Dr. J. Gielen te Hulst, Dr. Moerdijk te Zuiddorpe, Inspecteur Van Cleemputte te Kieldrecht, Mr. van Overbeke te Hansbeke en mijn studenten of ex-studenten, Dr. Tieleman, de HH. Van Doorne, Van Slijcke, Van Poucke en Van Hulse. Bij het materiele werk en het proeflezen werd ik voortreffelijk geholpen door mijn assistent Dr. W. Pée, die mij ook in westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen op menige plaats vergezelde, en door den Heer H. van den Steen.

Ten slotte gaat mijn dank ook naar recensenten en andere vakgenooten die mij met hun wenken en hun waardeering hebben geholpen en aangeemoedigd.

1933-1935.

E. BLANCQUAERT.